

UDK (UDC): 627.9(061.5)497.4«1901/2011«

*Slavko Mlinarič**

TRADICIJA PRIMAT (1901-2011) - SLAVIMO 110 LET

Izvleček:

V prispevku je opisana zgodovina podjetja Primat d. d. Tovarna kovinske opreme. Podjetje, ki ima svoje začetke v ključavničarski delavnici Franca Schella v Mariboru, obstaja že 110 let, kmalu po začetku obratovanja pa je poleg splošnih ključavničarskih izdelkov že izdelovala tudi blagajne in trezorje. Primat d. d. se danes uvršča med vodilne evropske proizvajalce varnostne opreme.

Ključne besede:

Primat d. d. Tovarna kovinske opreme, zgodovina podjetja, kovinska industrija v Mariboru, kovinska varnostna oprema.

Abstract:

PRIMAT Tradition (1901-2011) - Celebrating 110 Years

The present article describes the history of the joint-stock company Primat d. d. Maribor. The company has its roots as a locksmith's workshop Franc Schell in Maribor and is celebrating its 110th anniversary this year. In the beginning the company manufactured locksmith products and later also iron safes. Today, Primat d. d. Maribor is one of the leading European producers of security equipment.

Key words:

Primat d. d. Maribor, company history, metal industry in Maribor, metal safety equipment.

Družba Primat d. d. Tovarna kovinske opreme v letošnjem letu praznuje častitljiv jubilej - 110. obletnico obstoja in delovanja. Namen pričujočega zapisa je v kratkem opisati zgodovino podjetja od začetkov pa vse do danes.

ZAČETKI DELOVANJA

Za obdobje na prelomu stoletja - v letih od 1890 do 1910 - je značilno, da se je predvsem v Mariboru začela živahna dejavnost na vseh gospodarskih področjih, še posebej pa na industrijskem. Pojavljalo se je vse več specializiranih tovarn, kot so bile npr. Tovarna umetnih brusov Swaty, Tovarna mila, Mlekarna, Tiskarna ipd. Logično je, da se je vedno bolj razvijala tudi strojna in železolivarska industrija ter obrati, ki so se ukvarjali z obdelavo kovine.

V to obdobje sega tudi zgodovina delovanja ključavničarske obrti, ki jo je vodil Franc Schell, na katerega družba Primat d. d. gleda kot na začetnika proizvodnje varnostne opreme na področju Maribora.

Delovanje ključavničarske obrti Franca Schella je izpričano v arhivskem - zgodovinskem gradivu. Prvi podatki o tej dejavnosti so navedeni v Registru prostih in rokodelskih obrti, ki se nahaja v Pokrajinskem arhivu v Mariboru v fondu Mestna

* Slavko Mlinarič, univ. dipl. ing., Primat d. d. Maribor, Industrijska ulica 22, SI-2000 Maribor, Slovenija.

občina Maribor. Iz tega vira izhajajo osnovni podatki o prijavi opravljanja ključavničarske obrti pristojnim organom, registraciji vloge in rešitvi vloge ter končno tudi o pridobitvi dovoljenja za opravljanje ključavničarske obrti, kar dokazuje dekret, datiran z datumom 9. 11. 1901. V posebnem delovodniku Mestne občine Maribor se je ohranil vpis, da ima Franc Schell ključavničarsko obrt, z navedbo datuma začetka delovanja 9. 11. 1901.

Ta datum, torej 9. 11. 1901, nedvoumno potrjuje »rojstni dan« ključavničarske obrti v Mariboru, iz katere se je v naslednjih desetletjih izoblikovala tovarna blagajn in končno današnja družba Primat d. d. Tovarna kovinske opreme.

Franc Schell je pričel s splošno ključavničarsko obrtjo, datuma začetka izdelave železnih blagajn pa žal ni mogoče natančno določiti. Ohranjena je upodobitev železne blagajne iz tega časa, iz česar je moč domnevati, da se je izdelava blagajn pričela že kmalu po pridobljenem obrtnem dovoljenju.

Po smrti Franca Schella decembra 1918 so ključavničarsko obrt in poslovanje prevzeli sorodniki, ki so dejavnost razširili.

Od leta 1920 zasledimo že ime podjetja Tovarna blagajn Maribor. V letih od 1922 do 1932 je podjetje izdelovalo poleg splošnih ključavničarskih izdelkov tudi:

- železne blagajne vseh vrst,
- vrata v trezorje v bankah,
- razne trezorje in omare za knjige,
- male trezorje za vzidavo v stene,
- prenosne ročne kasete za prenašanje ali hrambo denarja ter drugih dragocenosti,
- manjše kartoteke ter nosilce za različne namene.

Leta 1931 je bila v sodni register vpisana ustanovitev družbe SCHELL in DRUG, družba z omejeno zavezo v Mariboru. Zaradi spremembe lastniških deležev se je družba preimenovala v Tovarno blagajn, družbo z omejeno zavezo v Mariboru.

Tovarna je uspešno delovala, saj lahko po podatkih o proizvodnji iz leta 1932 ugotovimo, da so med drugim izdelali kar 120 blagajn, 30 železnih omar, 40 prenosljivih kaset, pet omar za kartoteke, deset kovinskih miz itd. Za to proizvodnjo so porabili 40 ton raznih vrst železa in 20 ton različnih vrst pločevine.

V letih do druge svetovne vojne je tovarna delovala s precejšnjimi nihanji v količini izdelkov. Iz tega lahko sklepamo, da se je podjetje borilo tudi s finančnimi in drugimi težavami, predvsem s pomanjkanjem naročil.

OBDOBJE DRUGE SVETOVNE VOJNE

Iz arhivskih dokumentov izhaja, da je bila leta 1941 tovarna zaplenjena s strani okupatorja. Morala je spremeniti ime v Kassenfabrik. Program proizvodnje se ni spremenil, vendar je bilo zaradi pomanjkanja surovin (pločevine, železa) delovanje tovarne v omejenem obsegu.

OBDOBJE PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Nova oblast je takoj po končani drugi svetovni vojni nastavila novega upravitelja tovarne z nalogo, da usposobi obrat, zaposli strokovnjake za izdelavo blagajn in pripravi vse za nemoten začetek obratovanja tovarne. Kmalu za tem je nova oblast vrnila tovarno v last predvojni lastnici.

Leta 1947 je tovarna prešla v sklop novo nastalega mestnega podjetja Tovarna blagajn - Košaki. Vendar je takšna organiziranost tovarne trajala le dobro leto. Po enem letu se je namreč mestna oblast odločila združiti nekaj podobnih manjših podjetij v skupno podjetje z imenom Industrija kovinskih izdelkov (IKI) Maribor. V skupno podjetje so bila združena podjetja Tovarna nožev Maribor, Tovarna kartotek in birotehnike Maribor ter Tovarna tehtnic Maribor. V skupni tovarni je bilo zaposlenih približno 100 delavcev, posamezne tovarne pa so imele določeno samostojnost in so delovale na prvotnih lokacijah.

Po letu 1949 je prišlo do nacionalizacije navedenih tovarn - prevzelo jih je Poverjeništvo za industrijo in obrt pri Mestnem ljudskem odboru v Mariboru. Delovanje skupne tovarne je bilo do leta 1952 skromno, saj je bilo le malo vložnega v razvoj, pa tudi strojna oprema je bila skromna.

Z letom 1950 je bilo uvedeno samoupravljanje ter ukinjeno plansko gospodarstvo, tako da je tovarna IKI morala skrbeti za nabavo materiala, proizvodnjo in tudi prodajo. Zasedimo lahko tudi prve sklenjene pogodbe za proizvodnjo izdelkov za Jugoslovansko ljudsko armado.

Po letu 1952 je podjetje pričelo delati na razvoju izdelkov, ki jih je tržišče potrebovalo. V tem času zasledimo začetek proizvodnje garderobnih omar, transportnih zabojev, ročnih kaset za denar, pa tudi žepnih in jedilnih nožev ter škarij za rezanje trsja. Podjetje je stalno povečevalo število zaposlenih in širilo proizvodni program. Tako se je pričela tudi proizvodnja opreme za knjižnice in arhive, saj so razvili proizvodnjo knjižnih ter arhivskih polic. Posebej se je začela razvijati proizvodnja težkih železnih blagajn ter trezorskih vrat, znana pa je bila tudi proizvodnja šifrirnih ključavnic.

Po letu 1956 se je pričela še proizvodnja lahke arhivske opreme, kartotečnih omar, poštnih zabojev in pločevinastih zabojev za različne namene. Podjetje je začelo nastopati tudi na tujih trgih, odprlo je svoja predstavništva v Beogradu in Skopju. Skrbelo je tudi za svoje zaposlene z nakupom stanovanj in počitniških zmožljivosti.

Po letu 1957 se je pričelo obdobje širitve proizvodnje, z investicijskim programom pa je bila nabavljena nova strojna oprema. Leta 1959 se je začela prva faza izgradnje nove tovarne v Melju. Tovarna je bila dokončana konec leta 1960. S tem letom se je tovarna preimenovala iz Industrije kovinskih izdelkov v Tovarno kovinskega pohištva Primat Maribor.

Z izgradnjo nove tovarne se je proizvodnja širila tako po količini kakor tudi po asortimanu, predvsem v smeri luknjanih kotnikov ter skladiščnih in arhivskih polic.

To so bili zametki nove usmeritve v proizvodnjo skladiščne opreme, ki je imela v nadaljevanju razvoja podjetja pomembno vlogo.

Podjetje je svojo dejavnost vedno bolj širilo ter začelo priključevati še druge tovarne izven Maribora. Ustanovljen je bil specializirani obrat za proizvodnjo skladiščne opreme, regalov in električnih viličarjev v Lendavi, prevzeta je bila

tovarna gospodinjskih aparatov HIMO v Mariboru, v kateri je bila razvita proizvodnja izdelkov za industrijske pralnice.

Proizvodnja dejavnost se je leta 1978 razširila še na področje Srbije, saj je bila zgrajena Fabrika metalnih proizvoda Ušće, v kateri se je pričela proizvodnja lahkega kovinskega pohištva. S prevzemom ormoškega podjetja Kran se je prenesla proizvodnja težkih kovinskih omar in blagajn na to lokacijo. Na področju Maribora pa se je proizvodnja razširila na lokacijo Razvanje, kjer je potekalo izdelovanje skladiščne in transportne opreme.

To je bilo obdobje največje ekspanzije podjetja, ki je zaposlovalo skupno več kot 1800 delavcev, proizvodni program pa je obsegal zelo široko paleto izdelkov od varnostnih omar in blagajn, skladiščne opreme in električnih viličarjev do transportne tehnike ter opreme za industrijske pralnice. S svojim renomejem je podjetje uspešno prodajalo tako na domačem kot tudi na tujem tržišču.

Osemdeseta leta so prinesla mnoge spremembe. Zmanjševanja naročil na domačem trgu, notranja nesoglasja med posameznimi lokacijami v okviru Primata in pomanjkanje finančnih sredstev so zahtevala sanacijo poslovanja. Prišlo je do izločitve posameznih lokacij, tako da so ostale v sklopu Primata lokaciji v Melju in Razvanju, lokacija Ormož ter Fabrika metalnih proizvoda v Srbiji.

Po osamosvojitvi Slovenije je prišlo do izgube tovarne v Srbiji, izpad jugoslovanskega tržišča pa je pomenil več kot tričetrtinsko zmanjšanje proizvodnje. Preusmeritev na tuje trge ni bila možna brez posodobitve in razvoja novih izdelkov, saj obstoječi izdelki po svoji kvaliteti niso zadostili zahtevam evropskega in ameriškega tržišča.

Primat se je v tistih težkih časih odločil za prestrukturiranje proizvodnega programa. Z lastnim razvojem in izkušnjami ter s sodelovanjem z visokošolskimi institucijami je uspel razviti nove izdelke in prenoviti ter bistveno povečati kvaliteto svojih že uveljavljenih produktov. S testiranimi in certificiranimi izdelki mu je uspel preboj na zahtevne evropske in svetovne trge.

Devetdeseta leta so prinesla lastninsko preoblikovanje podjetja, ki se je preoblikovalo v delniško družbo in se tudi preimenovalo v PRIMAT Tovarna kovinske opreme Maribor.

V letu 1995 je podjetje razvilo novo družino varnostnih blagajn za bančne avtomate. Z razvojem tega izdelka so se hkrati pojavile potrebe po tehnološki posodobitvi proizvodne opreme, ki je bila tudi izvedena.

V zadnjem desetletju je podjetje prednostno razvijalo segment varnostne opreme predvsem blagajn za bančne avtomate, trezorske prostore in komercialne blagajne.

V letu 2005 je prišlo do nakupa tovarne v Srbiji, v kateri se je pričela proizvodnja blagajn, trezorskih vrat in trezorskih prostorov.

Razvoju novih izdelkov so sledile investicije v novo strojno opremo, predvsem na področju rezanja in preoblikovanja pločevine. Tako sta bila v dveh paketih nabavljena dva laserska in še dva upogibna stroja, s katerimi je bila dosežena mnogo večja produktivnost ter kvaliteta končnih izdelkov.

ZAKLJUČEK

Primat d. d. se danes uvršča med vodilne evropske proizvajalce varnostne opreme. Za kronski dosežek v razvoju štejemo v lanskem letu uspešno izdelano in preizkušeno blagajno za bančne avtomate, ki je varna pred eksplozijo plina v njeni notranjosti.

Izdelek, ki smo ga kot prvi v Evropi preizkusili in certificirali, predstavlja velik dosežek na področju varnostne opreme, ki mu zavidajo mnogi evropski proizvajalci.

Primat d. d. v letošnjem letu praznuje 110. leto svojega obstoja. V svoji dolgi in pestri zgodovini, ki smo jo poskušali prikazati v prispevku, je družba doživela mnoge uspehe, prejela veliko nagrad in priznanj, kar dokazuje njeno odličnost. Svoje znanje in dolgoletne izkušnje uporablja pri razvoju novih izdelkov in projektov ter ostaja inovativno naravnano podjetje.

Neugodna gospodarska gibanja na globalni ravni so vplivala tudi na poslovanje družbe Primat d. d., vendar je slednja s pravočasnim kriznim delovanjem ohranila prednostne trge in zadržala proizvodnjo na zavidljivem nivoju. Vse to dokazuje, da ima podjetje potenciala, ki mu zagotavljajo nadaljnjo rast in razvoj.

SUMMARY

PRIMAT TRADITION (1901-2011) - CELEBRATING 110 YEARS

Today, Primat d. d. Maribor is one of the leading European producers of security equipment. As a crown jewel in its development we must mention ATM safes, which are protected against internal gas explosions and were successfully produced and tested in year 2010. This product is a great achievement in the field of safety equipment and Primat was the first company to test and certify it.

This year Primat d. d. Maribor is celebrating its 110th anniversary. In its long history, which is presented in the article, the company lived through many successes and received awards, which is evidence of its excellence. Knowledge and many years' experiences are used for developing new products and projects. Therefore, Primat d. d. Maribor is staying an innovative company.

Unpleasant global economic situation affected also Primat's operation. However, timely crisis management enabled the company to keep its major markets and successfully maintain production at an enviable level. The company, therefore, has great potentials which guarantee its further development and growth.